

Микитенко В.В.
*доктор економічних наук, професор, головний
науковий співробітник
відділ Перспективного розвитку паливно-
енергетичного комплексу
Інститут економіки промисловості НАН України*

РЕЗИСТЕНТНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ЯК ОСНОВА БЕЗПЕКИ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОСФЕРИ

Сучасні трансформаційні процеси в українському суспільстві супроводжуються масштабними соціальними, економічними та гуманітарними викликами, що зумовлює потребу у формуванні нової парадигми безпеки — не реактивної, а, саме, випереджувально-резистентної. У таких умовах соціально-економічні системи (СЕС) мають розглядатися не лише як інституційно-управлінські структури, а як живі екосистеми соціальної взаємодії, спроможні до саморегуляції, адаптації й когнітивної мобілізації у відповідь на політичні, воєнні та економічні кризи. Проблематика даного дослідження полягає у відсутності інтегрованої моделі, що поєднує соціальну безпеку, економічну стійкість та когнітивно-комунікаційну готовність суспільства до тривалих викликів і постійного нарощення масштабів різної природи загроз і ризиків сталому господарюванню. З огляде на це, мета дослідження — передбачає обґрунтування концептуальних та прикладних засад формування резистентності СЕС як ключового чинника розвитку і безпеки соціальної екосфери України в умовах полікризової невизначеності. У відповідності з цим, використовувані методи дослідження — ґрунтуються на системному і міждисциплінарному підході, поєднуючи аналітичні, структурно-логічні, когнітивно-моделювальні та соціо-еколого-економічні методи оцінювання. Поряд із цим, у дослідженні застосовано: а) елементи авторської концепції Resilience+ [1], що дозволяє інтегрувати соціальні, економічні, екологічні та інституційні виміри безпеки в єдиний контур управління; б) доміанти концепту Резистентності у забезпеченні адаптивності та стійкості просторових систем в умовах полікризи [2]. Практична значущість розробки полягає у формуванні реальних методичних засад для побудови національної сис-

теми моніторингу соціальної безпеки та якості життя, створенні управлінських інструментів раннього реагування на соціо-економічні ризики, а також у можливості адаптації запропонованої моделі до регіональних програм стабілізації, зокрема, у громадах, що пережили руйнування, міграційні втрати та соціальну деморалізацію. Отримані результати можуть бути використані у процесі модернізації соціальної політики, розробленні стратегій розвитку людського капіталу та посиленні когнітивної стійкості суспільства.

На авторське переконання, резистентність СЕС — це інтегральна системна властивість, що відображає здатність суспільно-економічних структур, інститутів та спільнот протидіяти, адаптуватися і відновлюватися під впливом деструктивних чинників (економічних, соціальних, політичних, екологічних чи когнітивних), зберігаючи, при цьому, функціональну цілісність, соціальну згуртованість і потенціал розвитку. У своєму змістовному вимірі «резистентність» поєднує: а) стійкість (stability) — здатність утримувати ключові параметри системи в межах життєздатності; б) адаптивність (adaptability) — гнучкість реагування на зміну умов середовища; в) когнітивну та інституційну пластичність — спроможність до навчання, інновацій і саморегуляції через зворотні зв'язки. Таким чином, «резистентність» це не статичний стан, а динамічна компетенція СЕС, що забезпечує її еволюційну стабільність і соціальну життєздатність у довгостроковій перспективі. Деталізуючи чому саме «резистентність» — є визначальною властивістю СЕС, визнаємо: резистентність — є метафункцією безпеки. Традиційна безпека орієнтована на захист від загроз, тоді як резистентність — на перетворення ризику на ресурс сталого господарювання. Вона забезпечує не лише опір, а й переорієнтацію СЕС на інноваційне та соціально відповідальне відновлення після кризи. При цьому, резистентність — інтегрує три рівні життєздатності системи: I) соціальний — тобто, колективна згуртованість, довіра, громадська участь, когнітивна мобілізація; II) економічний — стабільність ринку праці, інвестиційна активність, продуктивність, інфраструктурна безпека; III) екологічно-гуманітарний — здатність СЕС не руйнувати, а відтворювати середовище існування людини. Тож, без балансу між цими трьома рівнями — соціальна екосфера стає вразливою до шоків і втрати довіри. Надалі, підкреслимо й те, що резистентність протистоїть «синдрому набутої безпорадності» (СНБ) [3], що уражає суспільства після тривалих криз чи війн. Адже, саме вона — відновлює когнітивну дієздатність, впевненість у спроможності дія-

ти, а отже, й відроджує соціальний капітал і готовність до спільного відновлення. Виходячи з вказаного, зазначимо, що резистентність — це: а) необхідна умова для економічної самоорганізації та інституційної довіри (без резистентності будь-які програми реформ або ж просторової відбудови залишаються формальними — оскільки, нестійкі інститути не здатні забезпечити сталі соціальні ефекти); б) міст між індивідуальною безпекою та суспільною згуртованістю (у резистентному суспільстві особисті страхи не трансформуються у соціальні розколи, а, навпаки, породжують спільні дії та нові форми колективної відповідальності).

Варто враховувати і те, що виміри резистентності слід не лише констатувати й вимірювати, а й системно генерувати. Адже ця властивість не виникає спонтанно у СЕС — вона формується через навмисно спроектовані соціальні, інституційні та когнітивні механізми, серед яких: а) розвиток систем довіри (community resilience); б) інституційна прозорість і децентралізація; в) інвестиції в людський і когнітивний капітал; г) міжсекторальна кооперація («держава — громада — бізнес — наука»). Тож, без системного відтворення вимірів резистентності СЕС деградуватиме. Якщо суспільство не підтримує зворотні зв'язки, адаптивна енергія вичерпується, і, відтак, СЕС повертається до стану «керованої слабкості» — тобто, до моделі вразливої стабільності без розвитку. Отже, генерування резистентності — це пріоритетна форма стратегічного управління. Вона не обмежується соціальною політикою, а пронизує економічне планування, регіональний розвиток, інноваційну й екологічну політику. Тож, резистентність СЕС — є тим, що пов'язує окремі галузеві стратегії у спільний каркас соціальної екосфери. Отже, резистентність СЕС — це вища форма соціально-економічної зрілості, яка поєднує стійкість, адаптивність, когнітивну гнучкість і здатність до соціальної самоорганізації. Її розвиток — і є найбільш необхідною умовою національної безпеки, просторової згуртованості та якості життя. А, створення системних умов для її генерування — це не лише завдання державної політики, а й культурна місія суспільства, яке усвідомлює власну спроможність до життя, відновлення та солідарного розвитку.

Україна увійшла у фазу полікризи, коли економічні, безпекові, екологічні, демографічні та когнітивно-інформаційні ризики накладаються і масштабуються, створюючи ефект взаємного посилення. За таких умов традиційні підходи стратегічного управління (лінійні, галузеві, бюрократично ізольовані) взагалі втрачають ефективність, адже, не здатні синхронізувати дії суб'єктів управ-

ління у реальному часі та просторі. Полікриза актуалізує потребу в управлінні не «реактивному», а резистентному, яке орієнтоване не лише на відновлення після криз, а на випередження, інтеграцію та адаптацію системи до непередбачуваності. У цій логіці — резистентність стає не просто властивістю СЕС, а новим форматом стратегічного управління, у центрі якого: взаємодія, комунікація, когнітивна мобілізація та ціннісна згуртованість. Новий формат стратегічного управління резистентністю — це інтегрована управлінська система, побудована на принципах синергійності, мульти-інституційності, когнітивної адаптивності та ціннісного балансу, яка забезпечує узгодження дій галузевих стратегій у межах єдиного соціального простору. Його суть полягає у переході: а) від функціонального управління галузями — до просторово-мережевого управління соціальною екосферою; б) від контролю за результатами — до управління потенціалами і зв'язками; в) від ієрархії рішень — до синергетичної координації суб'єктів, заснованої на довірі та спільній відповідальності. Відтак, у цьому форматі держава, громади, бізнес, наука, громадянське суспільство та медіа — є не вертикально підпорядкованими елементами, а вузлами єдиної резистентної мережі, де кожен актор, одночасно, є й отримувачем, і продуцентом стійкості. Умовно, новий формат стратегічного управління резистентністю може бути представлений через чотири взаємопов'язані контури: соціально-когнітивний, інституційно-управлінський, еколого-економічний, інфор-комунікаційний. Ці контури об'єднані єдиним ядром стратегічної координації (системою управління резистентністю СЕС), яка функціонує як «нервова система» соціальної екосфери. Функціональна місія управління резистентністю полягає у наступних функціоналах: інтегративному (поєднати галузеві, територіальні й інституційні стратегії в єдину рамку просторової безпеки та розвитку); превентивному (формувати політику дії «до» кризи, а не «після»); синергетичному (забезпечувати взаємодоповнення політик: (освіта — екологія — інфраструктура — економіка); когнітивному (створювати умови для суспільного навчання, рефлексії та оновлення ціннісних орієнтирів); регенеративному (переводити системи з фази «виживання» до фази «оновлення» і «зростання»). Новий формат стратегічного управління резистентністю СЕС — це не чергова модель управління, а парадигма мислення, у якій соціальна екосфера стає ядром безпеки держави, а резистентність — інтелектуальною та моральною валютою нації. Саме через створення системних умов для її генерування (у громадах, інституціях, виробництві, культурі та освіті)

Україна здатна перейти від фази відбудови до фази розумного, сталого і морально відновленого розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Mykytenko, V. V. (2025). Resilience+ for Ukraine: Socio-economic resilience and multifunctional development. *In Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference «Modern Problems of Science and Technology»* European Open Science Space. ISBN 979-8-89704-951-6 (series), 23–28. <https://doi.org/10.70286/EOSS-22.09.2025>.
2. Mykytenko, V. V. (2025). The concept of resistance in ensuring adaptability and stability of spatial systems in conditions of polycrisis. *In Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference «Global Trends in Science: Research, Innovation and Development»* European Open Science Space. ISBN 979-8-89704-966-0 (series), 39–44. <https://doi.org/10.70286/EOSS-29.09.2025>.
3. Mykytenko, V., Sheludko, N., Khudolei, V., & Dobrovolskienė, N. (2025). Acquired helplessness syndrome in monofunctional systems experiencing multicrisis: Mechanisms overcoming challenges in resilient circular economy. *Economics, Ecology, Socium*, 9(3), 80–92. <https://doi.org/10.61954/2616-7107/2025.9.3-6>.